

Is kunst voor iedereen?

Fia van Heteren

Voor haar masterstudie culturele antropologie en beleidssociologie aan de Universiteit Leiden onderzocht Fia van Heteren hoe de Haagse cultuursector divers kan worden. Ze keek naar cultuurparticipatie van Marokkaans-Nederlandse bewoners van de Haagse Schilderswijk en concludeert dat beeldvorming, netwerken en focus op maatschappelijke impact bij die cultuurparticipatie een beperkende rol spelen.

Voor mijn onderzoek naar cultuurparticipatie van bewoners van de Haagse Schilderswijk met een Marokkaanse achtergrond werkte ik als stagiaire in een buurthuis in deze wijk. Het hieronder beschreven voorbeeld van een middag in dit buurthuis illustreert de sociale en economische segregatie die Den Haag kent.

Twee nieuwe stagiaires in het buurthuis vroegen aan mij of ik de theaterdocent ben. Ik verbaasde me over hun vraag, gezien mijn geringe kennis van theater. Ondanks dat alle stagiaires die middag vergelijkbaar gekleed waren en ongeveer even oud waren, verwachtten de nieuwe stagiaires dat wij verschilden in positie. Ik heb Nederlandse ouders en de andere twee stagiaires hebben Marokkaanse en Surinaamse ouders. Waarschijnlijk was onze huidskleur het enige zichtbare verschil waarop die middag een verschil in positie gebaseerd kon worden. Categorisering vond plaats op basis van huidskleur en achtergrond.

Het belang van onderzoek naar cultuurparticipatie

Bovenstaand voorbeeld is sprekend voor verschillende ontmoetingen tijdens culturele activiteiten in de Schilderswijk gedurende de onderzoeksperiode. Het benadrukt mijn achtergrond (meer daarover in de paragraaf over methoden van onderzoek). Het benadrukt ook het belang van antropologisch onderzoek naar sociale, economische en etnische verschillen in participatie in de Haagse cultuursector,¹ omdat er sprake is van vooroordelen die een diverse cultuursector in Den Haag tegengaan. De vraag die ik in dit artikel beantwoord is: hoe participeren bewoners van de Schilderswijk met een Marokkaanse achtergrond in de Haagse cultuursector en wat voor rol spelen identificatie, netwerken en visies op cultuurparticipatie hierbij?

Het onderzoek is relevant, omdat verschillende organisaties binnen de Haagse cultuursector meer wilden weten over cultuurparticipatie van bewoners van de Schilderswijk met een Marokkaanse achtergrond. Ze hadden vragen als: Waarom komen de bewoners niet naar ons theater? Op welke manier doen mensen met een Marokkaanse achtergrond aan kunst en cultuur en hoe organiseren ze het? CultuurSchakel, de opdrachtgever van dit onderzoek, is sinds 2013 het onafhankelijke kenniscentrum en de bemiddelingsorganisatie voor cultuuronderwijs en amateurkunst in Den Haag. Ze ondersteunt in opdracht van de gemeente cursusaanbieders, verenigingen en andere vormen van participatie, met extra aandacht voor ouderen

1 De cultuursector bestaat uit verschillende disciplines: podiumkunsten- en accommodaties, muziek, dans, theater, letterkunde, film, musea en erfgoed, beeldende kunst (Gemeente Den Haag, 2016a, 2016b). Net als de afdeling cultuurparticipatie van CultuurSchakel (2015) richt ik mij binnen de cultuursector op de amateurkunsten, bijvoorbeeld cursusaanbieders en verenigingen.

en niet-westerse doelgroepen (Cultuurschakel, 2015). De afdeling cultuurparticipatie, die opdracht gaf voor dit onderzoek, wil cultuurankeers, aanbieders en (potentiële) cultuurdeelnemers verbinden. CultuurSchakel is ontevreden over haar bereik onder mensen met een niet-westerse migranten-achtergrond en zou liever een groter netwerk in de cultureel diverse Schilderswijk hebben. Het doel van het onderzoek is een handvat bieden voor het bevorderen van een diverse cultuursector in een heterogene samenleving.

Allereerst ga ik nader in op de opzet, uitvoering en de context van het onderzoek. Vervolgens bespreek ik het begrippenkader en daarna de onderzoeksresultaten aan de hand van voorbeelden bij de drie kernonderwerpen: identificatie, netwerken en visies op cultuurparticipatie. De voorbeelden geven inzicht in de beweegredenen van mensen om al dan niet aan cultuur deel te nemen zoals die uit het veldwerk naar voren kwamen. Het artikel besluit met de conclusie en aanbevelingen voor de praktijk.

Opzet en methoden van onderzoek

Van januari tot en met maart 2017 vond de dataverzameling plaats via veldwerk binnen het kantoor van CultuurSchakel en organisaties in de Schilderswijk die zich in meer of mindere mate bezighouden met cultuurparticipatie. Door mijn stage bij CultuurSchakel had ik toegang tot medewerkers; daarnaast nam ik contact op met organisaties in de wijk, waaronder Theater De Vaillant. Via de sneeuwbalmethode (Bernard, 2011) vond ik respondenten. Door werkzaamheden als vrijwilliger binnen wijkorganisaties kon ik een groot aantal participerende observaties doen en interviews en informele gesprekken houden binnen culturele organisaties, buurthuizen, bibliotheken en zelforganisaties. Participerende observaties varieerden van louter observeren tot meedoen met of meehelpen bij een activiteit en gesprekken aangaan met deelnemers. De deelnemers wisten dat ik als onderzoeker aanwezig was. Zoals Malinowski zei: je kunt dingen ontdekken door er dichtbij te zijn en te participeren (Robben & Sluka, 2007, p. 32).

De specifieke doelgroep is: jongere wijkbewoners met een Marokkaanse achtergrond. De meeste deelnemers hebben (voor)ouders die in het Marokkaanse Rifgebergte opgroeiden. De deelnemers zelf zijn in Nederland, vaak in Den Haag, geboren en groeiden op in de Schilderswijk. Een belangrijke reden voor deze afbakening is dat medewerkers van culturele organisaties lieten weten wijkbewoners met andere achtergronden, waaronder Turks en Surinaams, al wisten te vinden. Een andere reden is dat toegang tot netwerken van jongeren met een Marokkaanse achtergrond haalbaar bleek binnen de onderzoeksperiode.

Er vonden twee soorten interviews plaats: twintig semigestructureerde interviews met werknemers van CultuurSchakel en culturele organisaties

in de Schilderswijk en vijftien ongestructureerde interviews, zonder een duidelijk begin en eind (Bernard, 2011, p. 210), met wijkbewoners met een Marokkaanse achtergrond. Alle geïnterviewden waren ouder dan achttien jaar en het aandeel mannen als vrouwen was ongeveer gelijk. Antropologische en sociologische vakliteratuur, documenten van onder andere het Centraal Bureau voor Statistiek (CBS, 2003) en beleidsplannen van culturele organisaties in Den Haag ondersteunden de analyse van de verzamelde data. Tot slot gebruikte ik beleidsstukken om een beeld te krijgen van cultuurparticipatiebeleid in Den Haag.

In een antropologisch onderzoek als dit is reflectie nodig op de positie van de witte onderzoeker die onderzoek doet naar mensen die zichzelf zien als niet-wit of allochtoon. Zo zei wijkbewoner Fatima² tegen me: 'Ik vertrouw mensen uit de wijk meer als zij iets willen organiseren.' Maar ze wilde toch meedoen aan het onderzoek, omdat ik student was en zij zelf ook heeft gestudeerd. Dit voorbeeld maakt duidelijk dat de doelgroep mij mogelijk minder vertrouwde voor het doen van onderzoek in de wijk, omdat ik niet uit de wijk afkomstig was. Verder wilden deelnemers aan het onderzoek mogelijk op verschillende manieren het onderzoek gebruiken. Zo vroegen sommige deelnemers of ik hen in contact kon brengen met medewerkers van CultuurSchakel. Het verzamelen van data voor dit onderzoek was aldus een actief proces van coproductie, dat zowel de positie van de onderzoeker als die van de geïnterviewden weerspiegelt (Hiller & Diluzio, 2004, p. 3).

De context van de Schilderswijk: negatieve beeldvorming en mediahype

Het grootste gedeelte van de bewoners van de Schilderswijk is in Nederland geboren, met (voor)ouders in een niet-westers land (CBS, 2003). De Haagse wijk in stadsdeel Centrum staat regelmatig op een negatieve manier in de aandacht en die grote hoeveelheid nieuws zorgt voor reacties vanuit de samenleving. Een grotere attentiewaarde versterkt deze golfbeweging (De Koning, 2013). Een voorbeeld is het, naar later bleek, verzonnen artikel over een vermeende Sharia-driehoek in de Schilderswijk van Perdiep Ramesar in dagblad *Trouw* (2014). In deze Sharia-driehoek zouden radicale moslims de dienst uitmaken. De bronnen van de inmiddels ontslagen journalist waren niet traceerbaar (Omroep West, 2015). Bewoners waren de negatieve berichtvoering zat. Op 7 maart 2017 vond een debat plaats voor Schilderswijkbewoners en media, waarbij deelnemers pleitten minder negatieve berichtgeving in de media. Bewoners zeiden dat er 'een stuk minder gedoe op straat [was] dan voorheen' en dat het in de wijk 'zo slecht nog niet is' (Omroep West, 2017).

2 De gebruikte namen zijn gefingeerd om zo de anonimiteit en privacy van de respondenten te garanderen.

Verschillende wijkbewoners vertelden dat niet alleen media van buiten, maar ook Schilderswijkbewoners zelf soms vooroordelen hebben over andere bewoners, waar vaak jongeren met een Marokkaanse of een Turkse achtergrond het slachtoffer van waren. Uit verschillende observaties en gesprekken gedurende mijn onderzoek bleek dat de Schilderswijk last had van wat Vasterman (2005) een mediahype noemt die doorwerkte in de wijk zelf. De mediahype droeg bij aan negatieve vooroordelen over de wijkbewoners en de constructie van de wijk als een ‘probleemwijk’, of wat De Koning (2013) een *exceptional problem neighborhood* noemt. Zowel *new realist politics*, die focust op de (vermeende) problematische aanwezigheid van mensen met een niet-westerse migratieachtergrond, als media gaven een eenzijdig beeld van de wijk, hoewel de Schilderswijk niet per se meer problemen kende dan andere wijken in Nederland (De Koning, 2013, p. 23). Daarnaast noemden media soms ten onrechte de Schilderswijk, wanneer er iets gebeurde in een aangrenzende wijk, vertelden wijkbewoners. Dit alles samen creëerde een object voor media en bestuurders (De Koning, 2013).

Identificatie, sociale ruimte en de beleidsterm cultuurparticipatie

In deze paragraaf komt een aantal begrippen aan bod die belangrijk zijn bij het uiteenzetten van de onderzoeksresultaten. De begrippen identificatie, sociale ruimte en de beleidsterm cultuurparticipatie zijn gedurende het onderzoek gekozen om de bevindingen in een breder perspectief te plaatsen. Ten eerste identificatie. Vanuit wetenschappers en beleidsmakers groeit het inzicht dat iedereen op verschillende manieren divers is en dat factoren van verschil sociaal en politiek geconstrueerd zijn (Thomas Faist, 2009 in Berg & Sigona, 2013, p. 353). Bovendien zijn identiteiten beweeglijk (Baumann, 1996). Uit het veldwerk bleek dat identificatie met de Haagse cultuursector te maken had met herkenbaarheid van en toegang tot de Haagse cultuursector. Schilderswijkbewoners met een Marokkaanse achtergrond identificeerden zich soms met een culturele, religieuze of etnische identiteit, terwijl in andere situaties gender of nationaliteit op de voorgrond stond.

Ten tweede, de Haagse cultuursector is een *social space* (Gupta & Ferguson, 1992, p. 14, 16) oftewel een sociale ruimte (Lefebvre, 1991), waar bewoners van de Schilderswijk met een Marokkaanse achtergrond op een bepaalde manier naar keken, toegang tot hadden en in participeerden, afhankelijk van verschillende netwerken, manieren van communicatie en organisatie. Soms voelde een Schilderswijkbewoner zich als minderheid buitengewoon zichtbaar binnen delen van de Haagse cultuursector. Dat komt overeen met wat Puwar (2004) een *space invader* noemt: een ‘indringer’ die toetreedt tot een ruimte waar hij historisch of conceptueel gezien van uitgesloten was. De paradox van de indringer geeft weer hoe ruimten gevormd zijn en het geeft een moment van verandering weer (Puwar, 2004, p. 1).

Cultuurparticipatie, het derde belangrijke begrip, is in de Schilderswijk niet los te zien van het participatieparadigma waarin de Nederlandse overheid burgers stimuleert om actief deel te nemen aan activiteiten die de overheid voorheen zelf uitvoerde en toen afgesloten waren voor burgers (Cornwall, 2002; Newman & Tonkens, 2011). Voorbeelden hiervan zijn een vrijwillige buurtwacht en een wijkbewoner die projecten organiseert in overleg met de lokale overheid. Voor het organiseren van deze projecten zijn organisatorische capaciteiten en een netwerk waardevol. De kern van de participatiesamenleving zijn de 'actieve burgers' (Specht, 2012). Niet iedereen kan of wil het gat dat de overheid laat vallen, dichten door ondernemend en actief te zijn, daarom kan het participatieparadigma, ook binnen de Schilderswijk, zorgen voor ongelijkheid. Bijvoorbeeld: iemand met een groot sociaal netwerk of een hoger educationiveau maakt meer kans op het krijgen van een subsidie voor een project (Veen & Duyvendak, 2014). In dit onderzoek gebruik ik de definitie van cultuurparticipatie uit het beleidsplan 2017 tot 2020 van CultuurSchakel: 'Cultuurparticipatie omvat de activiteiten die een bepaalde mate van sociale interactie met zich meebrengen en daarnaast van persoonlijke betekenis zijn voor degene die eraan deelneemt' (CultuurSchakel, 2015).

Resultaten (1): formele en informele cultuursector

Kunst en cultuur

Gedurende verschillende gesprekken met wijkbewoners met een Marokkaanse achtergrond kwam een onderscheid tussen delen van de Haagse cultuursector naar voren. Bovendien zagen geïnterviewde wijkbewoners kunst als iets wat autochtone Hagenaars doen en cultuur als iets wat binnen hun eigen sociale kring gebeurt.

Wijkbewoonster Yasmine vertelt bijvoorbeeld dat zij en haar ouders eerder deelnamen aan cultuur dan aan kunst, want: 'Kunst gaat over theaters en musea, bij mij thuis was hier niet veel aandacht voor. Daarnaast is het ook duur om aan kunst te doen. Cultuur gaat over muziek, door mijn vader heb ik muziek leren waarderen.' Yasmine vond het jammer dat in de wijk niet meer aandacht was voor beeldende kunst, 'want er zijn ook schatrijke invloeden uit Marokko, bijvoorbeeld mozaïek'. Maar: 'Er is in de wijk ook meer interesse voor muziek en cultuur, bijvoorbeeld een muziekkavond over de geschiedenis van Marokko, dan voor een Nederlandse voorstelling over liefde.'

Een tweede voorbeeld komt van Sora, een jongere uit de Schilderswijk die stageliep in buurthuis Sam Son. Ze vertelde dat het voor haar niet normaal was om buiten de Schilderswijk aan dingen mee te doen en dat cultuurparticipatie vooral gebeurde binnen de familie, buurthuizen en zelforganisaties.³

3 Zelforganisaties zijn initiatieven die zijn ontstaan binnen de samenleving en die in een later stadium verbindingen aan kunnen gaan met de overheid (Kenniskbank Platform31, 2014 in Koster, 2014, p. 55).

Bovendien zei ze:

‘Autochtone bewoners van Den Haag en allochtone bewoners van de Schilderswijk kijken verschillend naar de cultuursector. Autochtone meisjes willen echt carrière maken met iets als zingen. Dat is een verschil in cultuur. Dat is namelijk niet zo voor veel Marokkaanse meisjes. Zo zijn wij niet. Ik denk dat er heel veel Marokkaanse meisjes zijn die wel talent hebben, maar die dan vooral thuis oefenen. Ze gaan niet per se op les bij Het Koorenhuis.⁴ In de Schilderswijk is ook superveel te doen op cultureel gebied, maar het is anders, omdat er alleen mensen uit de wijk heen gaan.’

Sora categoriseerde culturele activiteiten als iets wat niet meer dan een hobby kan zijn voor allochtone meisjes uit de Schilderswijk. Uit deze voorbeelden wordt duidelijk dat de etnische identiteit belangrijk is voor de manier waarop geïnterviewden naar verschillende delen van de Haagse cultuursector kijken. Het beeld dat ‘allochtone meisjes niet zo zijn’, in de woorden van Sora, en dat kunst duur is, dragen niet bij aan een toegankelijke sector voor de geïnterviewde bewoners. Ze delen de Haagse cultuursector op in de categorieën kunst en cultuur en in formeel en informeel. Het formele deel bevond zich in hun ogen vooral buiten de Schilderswijk en associeerden ze met witte, autochtone of dure kunst, vaak niet aantrekkelijk en toegankelijk voor hen. Aan de andere kant associeerden bewoners informele delen van de cultuursector met cultuur, binnen de Schilderswijk en minder professioneel. De manier waarop deelnemers aan het onderzoek de cultuursector zagen, reflecteerde én reproduceerde verschillen of ongelijkheid die zij ervaren tussen autochtone en allochtone burgers.

Meer diversiteit in scholen en bij vrijetijdsactiviteiten nodig

De manier waarop deelnemers de Haagse cultuursector zien, heeft onder meer te maken met vooroordelen, gebrek aan herkenning of identificatie en gebrek aan diversiteit in de sector.

Volgens Yami, opgegroeid in de Schilderswijk, waren niet veel wijkbewoners bezig met formele kunst: ‘Ik doe zelf in ieder geval niet veel in de culturele sector. Ik ben er niet mee opgegroeid. Mijn ouders gaan bijvoorbeeld niet naar het theater, want ze willen niet zondigen. Mijn moeder komt liever niet in een ruimte samen met mannen, alcohol en muziek, dat is haram volgens haar.’ Hij legde uit dat niet elke wijkbewoner met een Marokkaanse achtergrond op dezelfde manier naar cultuurparticipatie kijkt, ‘want velen willen hun kinderen ook laten tekenen, zodat ze kunnen meedoen met de samenleving. Ik denk wel dat net als mijn ouders, veel mensen in de wijk andere prioriteiten hebben dan met kunst bezig zijn. Overleven staat op

4 Het Koorenhuis is een plek in Den Haag voor cultuurbeleving en talentontwikkeling voor jong en oud. Er vinden onder andere lessen, workshops, festivals, voorstellingen en concerten plaats (Het Koorenhuis, z.j.).

nummer één'. Yamir en zijn ouders associeerden de Haagse cultuursector met ruimten waarin mensen geld uitgeven en waarin mannen, alcohol en muziek kunnen zijn. Yamirs ouders konden zich daarmee niet identificeren en namen hun kind daarom niet mee naar (formele) culturele activiteiten.

Amar, muziekdocent in de Schilderswijk, pleitte voor normalisering van muziek die hij en andere Noord-Afrikanen maken: 'Het is goed om op scholen ook de percussie aan te bieden. Het systeem op scholen is ingesteld op een witte en niet op een diverse samenleving.' Acceptatie van diverse muziekvormen verrijkt volgens Amar de hele samenleving. Op scholen in de Schilderswijk zijn inderdaad de meeste kunstdocenten wit, vertelde cultuurcoach Tina. Zij en haar collega Inge benadrukten ook het belang van een diverse cultuursector:

'Wanneer je op school alleen witte leraren en kunstenaars ziet, herken je jezelf hier niet in als je Noord-Afrikaans of Arabisch bent. Het is belangrijk dat kinderen zich kunnen optrekken aan mensen waar ze zich aan kunnen spiegelen. Ook witte kinderen moeten in aanraking komen met anders gekleurde mensen, als afspiegeling van de samenleving.'

Uit dergelijke uitspraken blijkt dat gebrek aan een vanzelfsprekend divers aanbod aan culturele activiteiten in Den Haag én aan mensen met diverse achtergronden kunnen zorgen voor een als ontoegankelijk ervaren cultuursector.

Mourad vertelde dat hij een aantal jaar geleden in een orkest speelde. Hij vond het orkest leuk, maar het was voor zijn omgeving niet normaal dat hij hierin speelde. Zijn vrienden zeiden: 'Maar dat doen wij toch niet, dat is niet voor ons.' Na deze opmerking stopte Mourad met het orkest, hij voelde zich ongemakkelijk. Mourad was wat Puwar (2004) een indringer noemt: als de enige en eerste deelnemer met een Marokkaanse achtergrond viel hij op binnen het orkest. Bovendien discrimineerden zijn vrienden hem met stereotypen of vooroordelen over de eigen 'groep'. Zij associeerden het spelen in een orkest met iets wat autochtone Nederlanders doen. Mourads lichaam en de zichtbaarheid daarvan waren belangrijke factoren in de manier waarop hij zich anders voelde dan de andere spelers in het orkest (Leurs & Ponzanesi, 2013). In Mourads ervaring hielden beeldvorming en vooroordelen verschillen tussen mensen in stand in de Haagse cultuursector.

Conclusie: wel cultuur, geen kunst

De geïnterviewde Schilderswijkbewoners met een Marokkaanse achtergrond participeerden vooral in delen van de Haagse cultuursector die zij categoriseerden als 'cultuur' of 'allochtoon'. Ze ervoeren beperkte toegang tot of slechte herkenbaarheid met delen die zij categoriseerden als 'kunst' of 'wit' en duur. Wanneer ze toch in formele sectordelen participeerden, vielen zij op en voelden ze zich indringers. Diverse factoren, waaronder

witte kunstdocenten, gebrek aan diverse vormen van culturele uitingen in Den Haag en andere prioriteiten van bewoners leken bij te dragen aan de bovengenoemde categorisering en het ontstaan of ervaren van verschil tussen bewoners van Den Haag (Gupta & Ferguson, 1992). Cultuurparticipatie kan bewoners van Den Haag verbinden, maar blijkens deze resultaten kan het ook zorgen voor het ervaren van verschillen.

Resultaten (2): netwerken die niet aansluiten

Uit gesprekken gedurende het onderzoek kwam naar voren dat in de Schilderwijk hechte netwerken kenmerkend waren. Zelforganisaties waren hier een voorbeeld van, legde onder andere wijkbewoonster Fatima uit: 'De overkoepelende kracht van zelforganisaties is hun netwerk. Mond-tot-mondreclame en een persoonlijke aanpak zijn belangrijk wanneer je iets wilt organiseren in de wijk.' Fatima ziet ook een bezwaar:

'Vaak worden dezelfde mensen gevraagd. Mensen weten niet dat er meer talent is. Het gaat via via. Wanneer ik mijn tante vertel dat we een dichter zoeken, vertelt zij dat aan haar buurvrouw. Als het die buurvrouw daarvan niet raakt, weten we niet dat haar zoon goed kan dichten.'

Fatima's verhaal geeft weer dat netwerken in de Schilderswijk niet alle talenten in de wijk bereiken, ondanks of juist door de aanwezigheid van hechte netwerken.

Mustapha, een jongere uit de Schilderswijk, legde uit dat hij het jammer vond dat zijn netwerk binnen de wijk niet aansloot bij netwerken binnen de formele Haagse cultuursector: 'Ik ken talentvolle dansers en een goede darter in de Schilderswijk, maar ik ken hier niemand die ze kan coachen en er is hier geen dartclub. Ik vind het jammer en ik voel mij opgesloten. Er zijn hier niet veel voorbeelden en mogelijkheden.' Hierdoor was de stap naar de cultuursector voor hem en zijn vrienden groot. Gedurende de onderzoeksperiode was er in Theater De Vaillant inmiddels een begeleidingstraject voor dans, Studio S. Mustapha wist niet van het traject af en legde uit waarom hij niet vaak in het Theater kwam: 'Ik zie het theater als onderdeel van de cultuursector, maar niet als onderdeel van de wijk (...) het ligt voor veel wijkbewoners geografisch gezien, maar ook als theater, aan de zijkant van de wijk.' Volgens Mustapha en anderen representeerde het witte personeelsbestand wie de bezoekers waren, daarom werkt de directeur van De Vaillant hard aan een divers personeelsbestand.

Ben, werknemer bij Theater De Vaillant, bevestigde het belang van netwerken: 'Ook al worden etnische identiteiten minder belangrijk onder jongeren, we zien toch dat welke jongeren op een culturele activiteit komen, afhangt van de etnische achtergrond van de docent.' Participatieadviseur

Layla vertelde dat 'de manieren van contacteren die verschillende partijen gewend zijn, kenmerkend zijn voor de netwerken' of sociale ruimten waarin zij zich bevonden. Deze kenmerken leken ervoor te zorgen dat wijkbewoners met een Marokkaanse achtergrond, waaronder Mustapha, zich uitgesloten voelden van de Haagse cultuursector binnen, maar vooral buiten de wijk. Sal, wijkbewoner en bibliotheekmedewerker beaamde dit ook: 'Voor mij is mijn Marokkaanse netwerk groter dan mijn Turkse netwerk en je kijkt toch in je eigen netwerk.'

Geïnterviewde wijkbewoners spraken over verschillende sociale ruimten of netwerken binnen de Schilderswijk die vaak door etnische achtergronden bepaald leken te worden. Wanneer een bewoner geen aansluiting vond bij een netwerk van de Haagse cultuursector, binnen of buiten de Schilderswijk, belemmerde dit participatie binnen de Haagse cultuursector. Daarnaast bleken ook andere factoren, waaronder religieuze overtuiging, persoonlijke interesse, economische situatie of gender van bewoners van belang voor het al dan niet aansluiting vinden bij verschillende netwerken binnen de Haagse cultuursector.

Conclusie: aansluiting is nodig voor een diverse cultuursector

De etnische achtergrond en woonplaats van deelnemers aan het onderzoek bepaalden vaak de verschillende sociale ruimten of netwerken binnen én buiten de Schilderswijk. Wanneer een bewoner niet binnen een netwerk viel, was het moeilijk om dat netwerk te begrijpen en hierbij aan te sluiten. Dat is belangrijk voor cultuurparticipatie van Schilderswijkbewoners met een Marokkaanse achtergrond, omdat deze zich door de besproken factoren vaak uitgesloten voelen van de Haagse cultuursector binnen, maar vooral ook buiten de wijk. Samenwerking en uitwisseling tussen organisaties en sectoren binnen en buiten de Schilderswijk zijn nodig om verschillende delen van de cultuursector tot een toegankelijk, normaal of bekend netwerk te maken voor een divers publiek.

Resultaten (3): cultuurparticipatie heeft maatschappelijke impact

Cultuurparticipatiebeleid in de Schilderswijk

Tijdens het veldwerk vertelden een aantal wijkbewoners met een Marokkaanse achtergrond over cultuurparticipatie als een middel voor maatschappelijke impact, in tegenstelling tot cultuurparticipatie als een doel op zich. De betekenis die mensen toekennen aan cultuurparticipatie(beleid) beïnvloedde mogelijk hun manier van participeren.

De gemeente Den Haag stelde in het *Beleidskader Kunst en Cultuur* dat de artistieke waarde de basis blijft van haar cultuurbeleid. Wel stimuleert ze instellingen om hun maatschappelijke relevantie te bewijzen (Gemeente

Den Haag, 2015, p. 13, 14). Den Haag kent, verdeeld over de stadsdelen, acht cultuurankers, gesubsidieerde instanties die diversiteit en participatie in de cultuursector moeten bevorderen (Gemeente Den Haag, 2014). Theater De Vaillant is het cultuuranker van de Schilderswijk en de andere wijken in stadsdeel Centrum. Het theater ondersteunt organisaties en particulieren die evenementen willen organiseren en zet het zich in voor diversiteit in en betrokkenheid van buurtbewoners bij de Haagse cultuursector. De meeste bewoners van het stadsdeel komen niet vanzelf in aanraking met theater. Bovendien zijn de kosten hoog (Theater De Vaillant, 2016). Volgens Koster (2014) voelen in zogeheten probleemwijken de sectoren welzijn en cultuur de terugtrekking van de staat het hardst, omdat bewoners hier doorgaans minder geld te besteden hebben dan in andere wijken. Daarnaast is er bezuinigd op faciliteiten in de Schilderswijk, vanwege spanningen in de wijk tot juli 2015 (Theater De Vaillant, 2016). Wanneer de kosten van bijvoorbeeld een theaterbezoek hoog zijn of mensen denken dat dat het geval is, geven bewoners hun geld eerder uit aan zaken die prioriteit hebben, aldus verschillende bewoners. Wijkbewoonster Fatima verwees naar de piramide van Maslow: 'De Schilderswijk zit nu in de eerste fase van levensbehoeften, overleven, een baan zoeken, eten.'

Naast de Vaillant, waren er gedurende de onderzoeksperiode meer organisaties die poogden wijkbewoners te betrekken bij de Haagse cultuursector. Art-S-Cool richtte zich op beeldende kunst en speelde een belangrijke rol in de cultuursector in de Schilderswijk. De oprichtster startte de organisatie, omdat ze nauwelijks mensen met een niet-Nederlandse achtergrond in de formele Haagse cultuursector zag. Medewerkers van Art-S-Cool maakten cultuurparticipatie onder wijkbewoners met diverse achtergronden gewoner en toegankelijker. Met creativiteit investeerden ze in sociaalmaatschappelijk aanzien door positieve geluiden vanuit de Schilderswijk te geven (Art-S-Cool, 2015, p. 9). Ook Sem, wijkbewoner en medewerker bij zelforganisatie Multicultureel Jongeren Geluid zag een hoger doel in cultuurparticipatie: 'Wij gebruiken het als een middel voor de zoektocht naar en het versterken van identiteiten, om beter te kunnen participeren in de Nederlandse samenleving.' Hij probeerde bruggen te slaan door Nederlanders met verschillende achtergronden uit te nodigen voor culturele activiteiten, in de overtuiging dat dit bijdraagt aan wederzijds begrip tussen autochtone en allochtone Nederlanders.

In de Schilderswijk kenden culturele organisaties diverse doelen toe aan cultuurparticipatie. Bijdragen aan wederzijds begrip tussen stadsbewoners met verschillende achtergronden, en verschillende vormen van culturele uitingen laagdrempeliger maken bleken de meest voorkomende doelen. Uitwisselingen of cross-overs zouden zorgen voor het zien van overeenkomsten in plaats van het vergroten van ingebeeld verschil (Rana, 2014) tussen de diverse stadsbewoners.

De betekenis van cultuurparticipatie in de Schilderswijk

Geïnterviewde wijkbewoners en mensen die werken in de Schilderswijk noemden cultuurparticipatie een belangrijk middel voor maatschappelijke impact en basis voor persoonlijke ontwikkeling. Cultuurcoach Tina zag dat cultuur ook een grote rol speelt op scholen in de Schilderswijk. Volgens haar zou vermaak bijzaak moeten zijn, maar in de praktijk was dit op de school waar zij werkt nog niet zo: 'Op school wordt het verward met entertainment, maar dat is een gevolg.' Volgens Tina was, net als bij sport, het ontwikkelen van een bewustzijn en wederzijds begrip het doel van cultuurparticipatie. Wijkbewoner Sahil was het daarmee eens: 'Alles wat je doet, doe je om de wijk beter te maken, om positiviteit uit te stralen. Het beeld dat mensen hebben van de wijk moet veranderen.'

Het toneelstuk 'Strijders' is een voorbeeld van een cultureel project met maatschappelijke impact in de Schilderswijk. De acteurs vertelden in een op waarheid gebaseerd verhaal over discriminatie, identiteit en jihadisme, over wat het betekent om een Nederlander met een niet-westerse achtergrond uit de Schilderswijk te zijn. Het doel van de jonge acteurs was om mensen bewust te maken van discriminatie en om het beeld dat mensen hebben van de Schilderswijk te veranderen. Acteur Sima zei: 'Ik doe alles voor de wijk.' De noodzaak om positiviteit uit te stralen, kan voortkomen uit de eerder beschreven negatieve beeldvorming in de mediahype en de constructie van de wijk als een probleemwijk en haar bewoners als problematisch.

Mourad zag ook een schaduwzijde van die focus op maatschappelijke impact: veel aandacht van de cultuursector voor problemen in de Schilderswijk zou het negatieve beeld juist vergroten. Hij gaf een voorbeeld van een toneelstuk dat over de wijk ging, maar waarvan de maker niet uit de wijk kwam. Dat vond hij niet goed: 'Waarom worden er dingen óver ons gemaakt? Wij kunnen zelf veel beter vertellen wat er speelt.' Ook oud buurthuisbezoeker Talia gaf haar mening over de focus op maatschappelijke impact:

'We hebben allemaal hetzelfde doel, maar nu moet alles een zichtbare link met een maatschappelijk effect hebben. Je kunt de impact niet meten binnen een jaar, maar op de lange termijn hebben culturele projecten altijd impact. Je kunt ook niet zeggen dat maatschappelijke impact geslaagd of mislukt is.'

Die focus op maatschappelijke impact had volgens Talia beperkingen en kon zelfs het plezier uit cultuurbeoefening halen.

Conclusie: focus op maatschappelijke impact of niet?

Kortom, veel bewoners en werknemers van culturele organisaties vertelden dat cultuurparticipatie een middel kon zijn voor wijkbewoners om positieve berichten over de wijk naar buiten te brengen en hierdoor hun positie te verbeteren. Maar sommige bewoners zeiden dat deze berichten de exceptionele

positie van de wijk en haar bewoners konden vergroten. Cultuurparticipatie puur om vermaak en plezier was volgens een aantal geïnterviewden niet mogelijk voor de doelgroep van dit onderzoek, want alles wat bewoners deden, deden ze om het beeld van de wijk voor de buitenwereld te verbeteren.

Veel bewoners kwamen in aanraking met cultuurparticipatie als een middel om hen uit de exceptionele positie te halen en om verschillen tussen bewoners van Den Haag te verkleinen. Cultuurparticipatie kan zorgen voor een brug tussen mensen met verschillende achtergronden, maar tegelijkertijd kan het verschillen binnen Den Haag én de exceptionele positie van de Schilderswijk en haar bewoners aanscherpen. Daarbij is het belangrijk voor culturele organisaties en beleidsmakers om na te denken over of het terecht is dat een bewoner van de Schilderswijk met een Marokkaanse achtergrond het gevoel heeft dat hij of zij niet aan cultuurparticipatie mag of kan doen voor vermaak en een bewoner van een meer gegoede wijk zoals de Haagse Vogelwijk (Wijkperspectief, 2009), wel. Het kan ingebeelde verschillen tussen mensen juist vergroten.

Conclusie

De onderzoeksvraag was: hoe participeren bewoners van de Haagse Schilderswijk met een Marokkaanse achtergrond in de Haagse cultuursector en wat voor rol spelen identificatie, netwerken en visies op cultuurparticipatie hierbij?

Uit het onderzoek bleek dat wijkbewoners met een Marokkaanse achtergrond vooral participeerden in delen van de Haagse cultuursector binnen de eigen wijk die ze categoriseerden als informeel, cultuur (in plaats van kunst) en waar zij zich in herkenden en toegang toe ervoeren. Het gaat bijvoorbeeld om culturele activiteiten in de familiekring, buurthuizen en zelforganisaties. De cultuursector buiten de Schilderswijk categoriseerden bewoners daarentegen als kunst, duur, formeel, autochtoon en minder toegankelijk. Voorbeelden daarvan zijn theaters buiten de wijk, maar ook cultuuranker Theater De Vaillant. Deze categorisering binnen de Haagse cultuursector was bovendien gerelateerd aan categorieën als autochtoon en allochtoon en reproduceerden dus verschillen binnen de samenleving.

Een tweede conclusie is dat netwerken binnen de Schilderswijk niet volledig op elkaar en op netwerken binnen de Haagse cultuursector aansloten. Dat is een belangrijke reden voor de observatie dat bewoners beperkte toegang ervoeren tot de cultuursector buiten de wijk en daar weinig aan deelnamen. Culturele organisaties die de verschillende sociale ruimten binnen de Haagse cultuursector bekender en diverser willen maken, moeten daarbij niet alleen streven naar participatie van mensen met een Marokkaanse achtergrond in de autochtone cultuursector. De geïnterviewde bewoners vonden het juist belangrijk om normalisering, waardering en uitwisseling

van culturele uitingen van mensen met diverse achtergronden in verschillende delen van Den Haag te stimuleren.

Bovendien spraken wijkbewoners met een Marokkaanse achtergrond en organisatoren van culturele activiteiten in de wijk vaak over cultuurparticipatie als een middel, in plaats van een doel op zich. De manier waarop bewoners met een Marokkaanse achtergrond tijdens het onderzoek participeerden in de Haagse cultuursector, zorgde voor verbindingen, maar ook voor verduidelijking van verschillen tussen mensen met verschillende etnische en culturele achtergronden in Den Haag. In de toekomst moet er meer ruimte zijn voor bewoners van de Schilderswijk met een Marokkaanse achtergrond om, net als andere Hagenaars, te kunnen participeren in de cultuursector op de manier en de locatie die zij leuk vinden en niet per se op de manier die de meeste impact zou hebben op het imago van de wijk of de zogenaamde integratie van haar bewoners.

Dit artikel besprak de resultaten van een onderzoek naar cultuurparticipatie van bewoners van de Haagse Schilderswijk met een Marokkaanse achtergrond. Cultuurparticipatie van Schilderswijkbewoners met een Marokkaanse achtergrond had deels te maken met gemeenschappelijke herinneringen, interesses en banden van affectie met een culturele of etnische achtergrond (Newman & O'Brien, 2008). De hierboven besproken verschillen in netwerken, de sociale en economische situatie, de beeldvorming van de wijk en haar bewoners en de kijk op cultuurparticipatie, waren mogelijk niet alleen belangrijk voor bewoners van de Haagse Schilderswijk met een Marokkaanse achtergrond. Echter, door de gebruikte kwalitatieve methoden, de specifieke context en de sociale positie van de participanten zijn de resultaten nauwelijks generaliseerbaar buiten de onderzochte doelgroep. Daarentegen was het doel van het onderzoek een handvat te bieden voor het bevorderen van een diverse cultuursector in een heterogene samenleving. Dit doel is bereikt, doordat er veel en diepgaande data is verzameld met en over de doelgroep. Bovendien is sprake van grote interne betrouwbaarheid van de onderzoeksresultaten, waarbij het onderzoek mechanismen rondom cultuurparticipatie van Schilderswijkbewoners met een Marokkaanse achtergrond uiteenzet.

Fia van Heteren deed de master culturele antropologie en beleidssociologie aan de Leidse Faculteit der Sociale Wetenschappen. Momenteel is ze docent bestuurskunde aan de Faculteit *Governance and Global Affairs* van de Universiteit Leiden te Den Haag.
E fiavanheteren@hotmail.com

Literatuur

- Art-S-Cool. (2015). *Meerjarenbeleidsplan 2017-2020*. www.art-s-cool.nl/test/wp-content/uploads/2012/07/Meerjarenbeleidsplan-Art-S-Cool-2017-2020.pdf
- Baumann, G. (1996). *Contesting Culture: Discourses of identity in multi-ethnic London*. New York: Cambridge University Press.
- Berg, M. L. & Sigona, N. (2013). Ethnography, Diversity and Urban Space. *Identities*, 20(4), 347-360.
- Bernard, R. H. (2011). *Research Methods in Anthropology: Qualitative and Quantitative Approaches*. Plymouth: AltaMira Press.
- CBS, Centraal Bureau voor Statistiek. (2003). *Informatie op buurt-niveau: de woonomgeving van allochtonen*. www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2003/28/informatie-op-buurniveau-de-woonomgeving-van-allochtonen, geraadpleegd op 20 juni 2017.
- CBS, Centraal Bureau voor Statistiek. (2016). *Termen allochtoon en autochtoon herzien*. www.cbs.nl/nl-nl/corporate/2016/43/termen-allochtoon-en-autochtoon-herzien, geraadpleegd op 20 mei 2017.
- Cornwall, A. (2002). Locating Citizen Participation. *IDS Bulletin*, 33(2), 49-58.
- CultuurSchakel. (2015). *Beleidsplan CultuurSchakel 2017-2020*. www.cultuurschakel.nl/media/4657/20151126-cs_beleidsplan-2017-2020-def-ex-begroting.pdf
- Gemeente Den Haag (2014). *Kunst en cultuur in uw stadsdeel*. www.denhaag.nl/nl/In-de-stad/Vrije-tijd-en-recreatie/Kunst-en-cultuur/kunst-en-cultuur-naast-de-deur.htm, geraadpleegd op 14 januari 2018.
- Gemeente Den Haag. (2015). Beleidskader Kunst en Cultuur. www.lkca.nl/~media/kennisbank/publicaties/2018/a-g/beleidskader%20kunst%20en%20cultuur%20gem%20den%20haag.pdf
- Gemeente Den Haag. (2016a). *Ruimte voor de spelende mens. Concept Meerjarenbeleidsplan Kunst en Cultuur 2017-2020*. https://denhaag.raadsinformatie.nl/document/3675537/1/RIS294643_bijlage_Concept_meerjarenbeleidsplan_Kunst_en_Cultuur_2017-2020
- Gemeente Den Haag. (2016b). *Zienswijzenrapport bij het Meerjarenbeleidsplan Kunst en Cultuur 2017-2020 Ruimte voor de Spelende Mens*. https://denhaag.raadsinformatie.nl/document/3914502/1/RIS295007_Bijlage_II_Zienswijzenrapport, https://denhaag.raadsinformatie.nl/document/3914502/1/RIS295007_Bijlage_II_Zienswijzenrapport
- Gupta, A. & Ferguson, J. (1992). Beyond 'Culture': Space, Identity, and the Politics of Difference. *Cultural Anthropology*, 7(1), 6-23.
- Hiller, H. & Diluzio, L. (2004). The Interviewee and the Research Interview: Analysing a Neglected Dimension in Research. *Canadian Review of Sociology*, 41(1), 1-26.
- Koning, A. de (2013). Creating an Exceptional Problem Neighborhood. Media, Policy, and Amsterdam's 'Notorious' Diamantbuurt. *The Netherlands Now*, 25(2), 13-30.
- Het Koorenhuis. (z.j.). *Info*. <http://inhetkoorenhuis.nl/info>, geraadpleegd op 28 mei 2018.
- Koster, M. (2014). Bridging the Gap in the Dutch Participation Society: New Spaces of Governance, Brokers, and Informal Politics. *Participation*, 26(2), 49-64.
- Lefebvre, H. (1991). *The Production of Space*. Oxford: Blackwell Publishers.

Leurs, K. & Ponzanesi, S. (2013). Norms and Contestations. Ethnized and Minoritized Students as Space Invaders in Dutch Higher Education. *Etnofoor*, 25(2), 73-98.

Newman, D. M. & O'Brien, J. (2013). *Sociology: Exploring the Architecture of Everyday Life: Readings*. London: Sage Publications.

Newman, J. & Tonkens, E. (2011). Active Citizenship. Responsibility, Choice and Participation. In J. Newman & E. Tonkens (Eds.), *Participation, Responsibility and Choice. Summoning the Active Citizen in Western European Welfare States* (pp. 179-200). Amsterdam: Amsterdam University Press.

Omroep West. (2015). *Verzonnen verhalen over 'Sharia-driehoek' in Haagse Schilderswijk waren nachtmerrie, zegt Trouw*. <http://www.omroepwest.nl/nieuws/2877367/Verzonnen-verhalen-over-Sharia-driehoek-in-Haagse-Schilderswijk-waren-nachtmerrie-zegt-Trouw>, geraadpleegd op 20 mei 2018.

Omroep West. (2017). *Bewoners en media willen meer samen optrekken in Schilderswijk*. www.omroepwest.nl/nieuws/3366942/Bewoners-en-media-willen-meer-samen-optrekken-in-Schilderswijk, geraadpleegd op 20 mei 2017.

Puwar, N. (2004). *Space Invaders: Race, Gender and Bodies out of Place*. London: Berg Publishers.

Rana, J. (2014). Producing Healthy Citizens: Encouraging Participation in Ladies-Only Kickboxing. *Etnofoor*, 26(2), 33-48.

Robben, A. C. G. M. & Sluka, J. A. (2007). Fieldwork in Cultural Anthropology: An Introduction. In A. C. G. M. Robben & J. A. Sluka (Eds.), *Ethnographic Fieldwork: An Anthropological Reader* (pp. 1-48). Malden: Wiley-Blackwell.

Specht, M. (2012). *De pragmatiek van burgerparticipatie: Hoe burgers omgaan met complexe vraagstukken omtrent veiligheid, leefbaarheid en stedelijke ontwikkeling in drie Europese steden*. Proefschrift Vrije Universiteit Amsterdam.

Theater De Vaillant. (z.j.). *Studio S*. www.devallant.nl/bezoek/studio-s, geraadpleegd op 15 januari 2018.

Theater De Vaillant. (2016). *Een beetje licht, Jaarplan 2017*. www.devallant.nl/cache/5482_5482/5482.pdf

Theater De Vaillant. (2016). *Meerjarenbeleidsplan Theater De Vaillant*. www.devallant.nl/cache/115_115/115.pdf

Trouw. (2014, 20 december). *Trouw trekt tien procent artikelen van Ramesar in*. www.trouw.nl/home/trouw-trekt-tien-procent-artikelen-van-ramesar-in~a3d04121/, geraadpleegd op 24 mei 2017.

Vasterman, P. (2005). Media- Hype: Self-Reinforcing New Waves, Journalistic Standards and the Construction of Social Problems. *European Journal of Communication*, 20(4), 508-530.

Veen, M. & Duyvendak, J. W. (2014). Het Gelijk van de Bakfietsburger: Op Eigen Kracht Onderuit. *De Groene Amsterdammer*, 138(29).

Wijkperspectief. (2009). *Wijkperspectief Vogelwijk*. <http://docplayer.nl/18586040-Wijkperspectief-vogelwijk.html>, geraadpleegd op 20 juni 2017.